

Проблеми освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах визначається наявність у соціальній структурі суспільства значної кількості громадян, які мають ознаки обмеження життєдіяльності. Так, за оцінками експертів ООН, інваліди складають 10 % загальної чисельності населення планети. В Україні на сьогодні кожен 18-й громадянин – людина з інвалідністю, загальна кількість інвалідів складає 2,64 млн осіб [12]. Незважаючи на успіхи медицини, їх число повільно, але неухильно зростає, особливо серед дітей і підлітків. Для порівняння: у США – 54 млн інвалідів, або 19 %, у Китаї – 60 млн, або 5 %. Усього у світі нараховується близько 650 млн офіційно зареєстрованих інвалідів.

Здобуття вищої освіти – важливий фактор соціалізації та інтеграції людей з особливими потребами. Сьогодні саме якісна освіта виступає передумовою успішної самореалізації людини в суспільстві. Численні дослідження свідчать про те, що вища освіта входить у десятку цінностей, найбільш важливих для молоді [15]. Освіта для людини з інвалідністю – це шлях до інтеграції, до здобуття економічної незалежності

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Вища освіта для людини з обмеженими фізичними можливостями – це, насамперед, можливість самому заробляти на життя, реалізовувати себе в професійній сфері, громадському житті. У цьому комплексному процесі важливими ланками є здобуття освіти та професії, здатних суттєво підвищити її конкурентоспроможність на ринку праці. Фізичні дефекти можуть значною мірою утруднювати контакти людей з інвалідністю з довкіллям, обмежувати їхню участь у житті суспільства. У людей з інвалідністю зароджується почуття неспокою, невпевненості в собі, що призводить до формування комплексу неповноцінності, егоцентричних та антисоціальних психологічних настанов. У зв'язку з цим проблема адаптації інвалідів є важливою гуманітарною, соціальною проблемою й водночас проблемою державної значущості [3].

Мета статті – з'ясування особливостей освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Організація навчального процесу студентів з особливими потребами в інститутах здійснюється в інтегрованих групах. Інтеграція студентів з інвалідністю в навчальне середовище передбачає взаємну адаптацію, з одного боку, студентів, які приходять до інституту зі спеціалізованих навчальних закладів чи сімейного кола до нових умов навчання в інтегрованому освітньому середовищі, а також самого ВНЗ до потреб студентів з інвалідністю [7]. Особливістю навчання студентів з інвалідністю в інтегрованому освітньому середовищі є те, що, сприймаючи їх як рівних, до них висувають такі ж вимоги з боку ВНЗ, як і до інших студентів. В інтегрованій групі не можна, наприклад, на потребу студента з інвалідністю уповільнювати темп лекції, зменшувати кількість пар та їх тривалість, спрощувати чи скорочувати обсяг навчального матеріалу, оскільки це знижує якість фахової підготовки [7].

Інтеграція таких студентів забезпечується через упровадження спеціальних освітніх технологій і засобів навчання, а також педагогічного, психологічного, соціального, медико-реабілітаційного й фізкультурно-спортивного супроводу. Інклюзія – це особлива система навчання, яка передбачає індивідуальний підхід до студентів усіх нозологій, відповідно до їхніх освітніх потреб, вимагає змін на всіх рівнях освіти та, передусім, формування безбар'єрного освітнього середовища. Для забезпечення інклюзії студента з інвалідністю в навчально-виховний процес слід насамперед урахувати й максимально компенсувати труднощі сприйняття навчального матеріалу студентами із сенсорними вадами. На сучасному етапі інклюзія неможлива без упровадження в навчальний процес та позааудиторну діяльність інформаційних і комп'ютерних технологій [17].

Для забезпечення ефективного навчання студента з особливими потребами викладачі інституту мають урахувати й максимально компенсувати труднощі сприйняття навчального матеріалу студентами із сенсорними вадами. Розроблено методичне та дидактичне забезпечення навчального процесу. У навчальному процесі потрібно використовувати технічні засоби (мультимедійна техніка, копіювальні прилади, системи підсилення звуку, диктофони, слухові апарати, ноутбуки). Для сту-

дентів із проблемою пересування важливим є наявність пандусів, ліфтів, спеціальних меблів. Для організації самостійної роботи студентів важливе забезпечення доступу до фондів бібліотеки, що передбачає зручне розміщення каталогів і літератури в читальних залах. Суттєвим доповненням до такої системної діяльності є організація постійної медико-реабілітаційної допомоги й залучення студентів-інвалідів до систематичних занять з адаптивного фізичного виховання та спорту [17].

Державна політика України в галузі спорту інвалідів зорієнтована, з одного боку, на підтримку й стимулювання параолімпійського та дефлімпійського спорту як спорту вищих досягнень, а з іншого – на розвиток фізкультурно-реабілітаційного й фізкультурно-спортивного руху. Важливим складником державної політики України в галузі спорту інвалідів є забезпечення розробки спеціальних навчальних програм підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту для реабілітаційної й спортивної роботи з інвалідами різних нозологій, активізація наукових досліджень у галузі спорту інвалідів, підготовка та випуск посібників і підручників. Знання в галузі спорту інвалідів належать до професійно орієнтованих знань та вмінь магістрів олімпійського й професійного спорту (Ю. М. Шкретій та ін.).

Починаючи з 1996 р., спортсмени-інваліди України регулярно беруть участь у міжнародних змаганнях. Із кожним роком їхні виступи стають усе більш успішними. З іншого боку, при високому рівні розвитку спорту інвалідів відзначається відсутність або недостатня кількість спеціалістів, котрі володіють необхідними знаннями й навичками та спроможні успішно працювати з особами з відхиленнями фізичного й розумового розвитку. У наукових працях щодо олімпійського спорту [13] спорт інвалідів розглядається як частина міжнародного олімпійського руху. Гуманне, дбайливе та милосердне ставлення до дітей та молоді, які позбавлені вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного й психічного розвитку, є одним із найважливіших показників прогресивного розвитку суспільства. Сьогодні розвиток неповноспроможних із дитинства та неповносправних інших категорій перебуває у фокусі суспільного життя й за станом інвалідів, особливо інвалідів із дитинства, можна визначити морально-психологічний клімат суспільства, його економічні можливості.

Процеси гуманізації суспільного життя потребують подальшого розв'язання благородного завдання – віднайти способи підвищення «цінності життя», збільшити ефективність засобів соціальної інтеграції, адаптації, реабілітації неповносправних, забезпечити їхню активну участь у житті нарівні зі здоровими людьми. Заслугує на велику увагу як один із важливих напрямів соціальної адаптації неповноспроможних осіб рівноправність в отриманні освіти. Проте реалії життя диктують таке: плата за навчання, наявні обмеження в здоров'ї, сімейні й інші обставини, можливості щодо ґрунтовної освіти. Якісна освіта для людини з інвалідністю в спромозі відкрити їй шлях до потрібної професії, цікавої роботи, матеріального достатку та самоствердження й самореалізації як особистості, створення всіх умов для того, щоб якомога більше інвалідів могли отримати належну освіту від школи до ВНЗ [7].

Ураховуючи те, що контингент молоді з інвалідністю неоднорідний, – це різний стан здоров'я, різні нозології, відповідно, різні можливості щодо регулярної освіти, тому на сьогодні є гостра потреба в більш широкому запровадженні дистанційної форми навчання як ще однієї перспективної форми одержання повноцінної освіти інвалідами-спортсменами [7].

Потрібно враховувати, що наявна програма фізичного виховання інвалідів, що перебувають у системі соціального забезпечення, не відповідає вимогам, які ставляться до методичних матеріалів подібного рівня. У ній недостатньо враховуються особливості категорії інвалідності, специфіка моторної активності й функціонального стану організму різних категорій інвалідів. Можливо, саме це й обумовлює низький рівень ефективності фізкультурно-оздоровчої роботи, недостатня кількість методичних матеріалів з організації занять, незадовільну оснащеність спортивним інвентарем та обладнанням. Методика, як правило, зводиться до стандартного набору, використовуваному в школі для здорових дітей [11].

Багатолітня вітчизняна й зарубіжна практика роботи з інвалідами показує, що фізична культура та спорт серед цього контингенту є найбільш дієвими методами реабілітації. Фізична активність, яка починається вже під час перебування інваліда в стаціонарі й продовжується після його виписки, ідеальним чином перешкоджає відходу інваліда у свою хворобу. Фізична культура та спорт протидіють тій ненормальній психологічній і антисоціальної поведінці, яка часто виникає на ґрунті тяжкої інвалідності. Під впливом занять фізкультурою й спортом розвивається самодисципліна, самоповага, дух змагання та дружби, якості, які мають істотне значення для інтеграції або реінтеграції інваліда в суспільстві [11].

У наші дні елементи реабілітаційного спорту вийшли за межі лікарень, клінік, реабілітаційних центрів і набули самостійного напрямку – фізична культура й спорт інвалідів. Це рух приймає різні форми: груп, секцій, фізкультурно-оздоровчих і спортивних клубів. Важко переоцінити їх значення для відновлення сил інваліда, його здатності координувати свої дії, для розвитку основних фізичних якостей людини. Вступаючи в змагання із самим собою, із суперниками, інвалід навчається долати труднощі, утому й багато іншого [10].

Корекційні установи для інвалідів залежно від контингенту можуть мати досить широкий спектр спортивного обладнання, яке використовується в школах для здорових дітей, а також спортивний інвентар для секційної роботи (спортивних ігор, секції гімнастики тощо). Доцільно також мати тренажерні зали, забезпечені простими тренажерами типу «Здоров'я», велоергометр, тредбан. Використання більш складних тренажерних пристроїв доцільно тільки після проведення спрямованого наукового дослідження, метою якого буде застосування різних тренажерів у реабілітації інвалідів [2].

Кадрове забезпечення процесу фізкультурно-спортивної діяльності інвалідів повинна постійно вдосконалюватися, орієнтуючись на динаміку соціального запиту суспільства. Від сучасного фахівця вищої кваліфікації вимагається наявність низки нових якостей у його науковій, педагогічній і виробничій діяльності, що пов'язано з набуттям системних комплексних знань та вмінням використовувати їх у роботі [1].

Наукове забезпечення сфери фізичної культури інвалідів вимагає проведення відповідних наукових досліджень, наявність необхідних навчальних посібників, методичних розробок, видання спеціалізованих науково-методичних журналів, проведення конференцій. Реалізація спеціальної адаптаційної програми, яка спрямована на підвищення самооцінки, професійних навиків і корисних умінь для людей із вадами здоров'я. Таку програму можна реалізувати за допомогою створення адаптаційного центру, із використанням новітніх інформаційних технологій [1; 9].

Заняття фізичними вправами й спорт як відпочинок мають психологічне значення. Інвалід повинен розглядати в кожному випадку тренування не тільки як м'язову боротьбу за підвищення рівня сили та перемогу над собою, але і як джерело радості. Значна перевага спорту перед звичайними фізичними вправами полягає в тому, що він є чинником психологічного перемикавання, що пропонує додаткову мотивацію для інваліда. Спорт відновлює образ ігрової діяльності; потреба висловити життєву радість і задоволення глибоко «сидить» у кожній людині й тим самим полегшує та прискорює повернення інвалідів у суспільство, визнання їх як рівноправних громадян. Існують такі види спорту та ігри, у яких інваліди можуть брати участь разом зі здоровими людьми (наприклад, сидячи в кріслах-колясках, стріляти з лука, грати в кеглі, настільний теніс тощо).

Фізична культура й спорт розглядається повною мірою як засіб для соціальної реінтеграції інвалідів у суспільство. Оздоровча фізична культура та спорт є могутнім стимулом, що допомагає відновленню або взагалі встановленню контакту з навколишнім світом. Проте в навчальних закладах нашої країни спостерігається недооцінка тієї обставини, що фізкультура й спорт дуже важливі для людини з обмеженими можливостями [8].

На основі аналізу літературних даних, інтерактивних опитувань студентів з інвалідністю та думок експертів ми визначили, що основними проблемами у сфері освіти й фізичної реабілітації людей з інвалідністю є такі:

1. Низька поінформованість громади щодо важливості фізичного виховання людей із вадами здоров'я.
2. Психологія людей з обмеженими можливостями та низька самооцінка.
3. Певні недоліки в законодавстві, насамперед у сфері освіти.
4. Брак ресурсів та майже повна відсутність механізму створення умов для фізичного виховання людей осіб з інвалідністю.
5. Не раціонально вибудована система освіти й професійної підготовки людей із вадами здоров'я.

Тож які недоліки системи освіти це спричиняє?

1. Відсутність безбар'єрної архітектури – особи з інвалідністю з порушенням опорно-рухового апарату практично позбавлені можливості відвідувати аудиторії.
2. Відсутність відповідних санітарно-гігієнічних умов у ВНЗ і школах.
3. Відсутність відповідної медичної підтримки (психологічної та соціальної) студентів і викладацького колективу.

4. Неадаптованість засобів навчання для людей, які мають вади зору, слуху, хворі на церебральний параліч та ін.

5. Певна відстороненість, байдужість громадської думки щодо осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Отже, розвиваючи здібності студентів із фізичними вадами в самостійній роботі, викладач повинен допомогти їм віднайти такі способи та прийоми навчальної діяльності, які б відповідали їхнім природним можливостям і тим самим полегшували процес засвоєння ними необхідних знань, умінь та навичок, а також розв'язування відповідних завдань.

Висновки. Дослідження проблеми освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах показали, що суттєвим доповненням до системної діяльності й суспільної інтеграції неповноспроможних і неповносправних осіб є організація постійної медико-реабілітаційної допомоги й залучення студентів-інвалідів до систематичних занять з адаптивного фізичного виховання та спорту. На основі аналізу літературних даних, інтерактивних опитувань студентів з інвалідністю й думок експертів визначено основні проблеми у сфері освіти та фізичної реабілітації людей з інвалідністю – брак ресурсів і майже повна відсутність механізму створення умов для фізичного виховання таких осіб, неадаптованість засобів навчання для людей із фізичними вадами, відстороненість, байдужість громадської думки щодо осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Перспективами подальших розробок із цього напрямку є вивчення та розроблення можливостей залучення в інтенсивні заняття фізкультурою й спортом якомога більшої кількості інвалідів із метою успішної інтеграції їх у суспільство.

Список використаної літератури

1. Байкіна Н. Г. Методика викладання фізичної культури та спорту інвалідів : навч.-метод. посіб. / Н. Г. Байкіна, Я. В. Крет, Д. О. Силантьєв. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 86 с.
2. Башкирова М. М. Физическая активность и спорт среди инвалидов: реальность и перспективы / М. М. Башкирова // Спорт для всех. – 1999. – № 1–2. – С. 11–14.
Специальная педагогика : учеб.-метод. пособие / сост. С. Б. Нарзулаев, Г. Н. Попов, И. Н. Сафронова и др. – Томск : Полиграф. фирма «STAR», 2006. – 147 с.
3. Бенедь В. Якісна і повноцінна освіта – найбільш надійний захист для інваліда / В. Бенедь, Ю. Гарієвський, В. Ковальський, В. Кучер // Проблеми освіти та реабілітації інвалідів : матеріали наук.-практ. семінару, 28 квіт. 2010 р. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – С. 6–8.
4. Бріскін Ю. А. Теоретико-методичні основи інваспорту / Ю. А. Бріскін. – Львів : Кварт, 2005. – 336 с.
5. Бріскін Юрій Аркадійович. Теоретико-методичні основи спорту інвалідів як складової міжнародного олімпійського руху : дис. ... д-ра наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01 / Юрій Аркадійович Бріскін ; Львівський держ. ун-т фіз. культури. – Львів, 2007. – 459 арк.
6. Когут І. Роль держави у розвитку фізичної культури та спорту осіб з особливими потребами / І. Когут // Оздоровча і спортивна робота з неповносправними : [зб. наук. ст. з проблем фіз. вих. і спорту та фіз. реабілітації неповносправних]. – Вип. 1. – Львів : «Ахіл», 2003. – С. 50–54.
7. Кольченко К. О. Забезпечення інклюзії молоді з інвалідністю в університетське середовище / К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. – № 6 (8). – К. : Ун-т «Україна», 2009. – С. 10–15.
8. Комплексная реабилитация инвалидов : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т. В. Зозуля, Е. Г. Свистунова, В. В. Чешихина и др.; под ред. Т. В. Зозули. – М. : ИЦ «Академия», 2005. – 304 с.
9. Линець М. Система підготовки кадрів інваспорту / М. Линець, Ю. Бріскін, А. Передерій // Оздоровча і спортивна робота з неповносправними : монографія з проблем фіз. вих. і спорту неповносправних. – Львів : [б. в.], 2004. – С. 14.
10. Матвеев С. Шляхи удосконалення фізкультурно-спортивної роботи з інвалідами в Україні / С. Матвеев, І. Когут, Л. Радченко, О. Борисова, Я. Щербашин // Теорія методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 2. – С. 109–112.
11. Нарзулаев С. Б. Аспекты социальной адаптации лиц с ограниченными возможностями здоровья средствами физической культуры и спорта / С. Б. Нарзулаев, И. Н. Сафронова, Н. А. Петухов // Вестник ТГПУ. – 2012. – № 5. – С. 154–159.
12. Національна доповідь. Про становище інвалідів в Україні. – К. : [б. в.], 2008. – 205 с.
13. Платонов В. Н. Олимпийский спорт / В. Н. Платонов, С. И. Гуськов. – Киев : [б. и.], 1994.
14. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.
15. Сорокина Н. Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студентов / Н. Д. Сорокина // Социологические исследования. – 2003. – № 10. – С. 55–61.

16. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. / П. М.Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. – 128 с.
17. Чижик В. В. Організація навчального процесу студентів з інвалідністю : метод. посіб. для викладачів / В. В. Чижик, А. М. Середюк, І. Я. Іванюк [та ін.]. – Луцьк : ПВД Твердиня, 2011. – 75 с.

Анотації

У статті проаналізовано особливості освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Автор обґрунтовує важливість та ефективність саме комплексної інтеграції в усі сфери суспільної діяльності людей з обмеженими фізичними можливостями. Інтеграція таких студентів забезпечується через упровадження спеціальних освітніх технологій і засобів навчання, а також педагогічного, психологічного, соціального, медико-реабілітаційного й фізкультурно-спортивного супроводу. Особливою системою навчання, яка передбачає індивідуальний підхід до студентів усіх нозологій, відповідно до їхніх освітніх потреб, вимагає змін на всіх рівнях освіти і, передусім, формування безбар'єрного освітнього середовища, є інклюзія. У статті подано переваги, завдання та методи впровадження інклюзії для студентів-інвалідів у вищі навчальні заклади. Фізичну культуру й спорт розглянуто в статті як засіб для соціальної реінтеграції інвалідів у суспільство та стимул, що допомагає відновленню або взагалі встановленню контакту з навколишнім світом. На основі аналізу літературних даних, інтерактивних опитувань студентів з інвалідністю й думок експертів визначено основні проблеми у сфері освіти та фізичної реабілітації людей з інвалідністю.

Ключові слова: освіта, реабілітація, спорт, студенти, інваліди.

Николай Билера. Проблемы образования и реабилитации лиц с инвалидностью в высших учебных заведениях. *В статье проанализировано проблемы образования и реабилитации студентов в высших учебных заведениях на современном этапе. Автор обосновывает важность и эффективность комплексной интеграции инвалидов во все сферы общественной деятельности. Интеграция таких студентов в общество обеспечивается внедрением специальных образовательных технологий и средств учёбы, а также педагогического, психологического, социального, медико-реабилитационного и физкультурно-спортивного сопровождения. Специальной системой образования, которая предусматривает индивидуальный подход к студентам всех нозологий, соответственно с их потребностями, и требует изменений на всех уровнях образования и создания безбарьерной образовательной среды, есть инклюзия. В статье автор определяет задания, преимущества и методы внедрения инклюзии в высшие учебные заведения. Физическая культура и спорт рассматриваются как средство социальной реинтеграции инвалидов в общество и стимул установления контактов с внешним миром. На основе анализа литературных данных, интерактивных опросов студентов с инвалидностью и мнений экспертов мы определили основные проблемы в сфере образования и физической реабилитации инвалидов.*

Ключевые слова: образование, реабилитация, спорт, студенты, инвалиды.

Nikolay Bilera. Problems of Education and Rehabilitation of Persons with Disabilities in Higher Education. *In the article the author analyzed peculiarities of education and rehabilitation of persons with disabilities in higher education nowadays. The author proves the importance and efficiency of rounded integration of people with disabilities in all spheres of social activity. Integration of such students must be provided by implementation of special modern educational technologies and aids alongside pedagogical, psychological, social, medical and physical training support. One of such special educational system, which presupposes individual approach to studying of all nosologies according to their educational needs and requires changes at all levels of education and creation of barrier-free educational environment, is inclusion. In the article the author defines tasks and advantages of inclusion and suggests methods of its implementation in higher educational establishments. Physical training and sport is regarded as a powerful means of social reintegration of cripples in society and impetus to establish contact with social environment. Based on the analysis of literature data, interactive quizzes of students with disabilities, and expert opinion, we identified key challenges in education and physical rehabilitation of people with disabilities.*

Key words: education, rehabilitation, sport, students, invalids.